

УДК 37.036:378

Валентина Білан

ЕСТЕТИЧНІ ВИЯВИ КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ ДЕФЕКТОЛОГА

На початку третього тисячоліття проблеми виховання, освіти і розвитку молодого покоління набувають особливого значення, зокрема спеціальної освіти. Ефективне функціонування спеціальної освіти в умовах динамічної соціально-політичної і економічної трансформації нашого суспільства, забезпечення повноцінного розвитку дітей з психофізичними вадами знаходиться у прямій залежності від рівня компетентності педагогів-дефектологів. Освоєння цього фаху в системі вищої педагогічної освіти пов'язане з розв'язанням численних навчально-виховних завдань. Серед них особливе місце посідає формування у майбутніх дефектологів естетичного ставлення до корекційно-педагогічної праці.

Науковою основою розв'язання проблем вищої дефектологічної освіти слугують дослідження з вищої освіти загалом і педагогічної, зокрема (А. М. Алексюк, В. П. Андрущенко, В. І. Бондар, А. П. Верхола, В. М. Галузинський, М. Б. Євтух, В. С. Журавський, М. З. Згуровський, А. О. Лігоцький, А. Ф. Ліненко, В. І. Луговий, Л. Л. Товажнянський, М. М. Фіцула, Л. О. Хомич, Б. М. Шиян, О. Т. Шпак та ін.).

У корекційній педагогіці різним аспектам проблеми підготовки фахівців-дефектологів присвячено праці В. І. Бондаря, С. Е. Гайдукевич, І. Г. Єременка, Н. Ф. Засенко, І. П. Колесника, А. А. Колупаєвої, М. З. Кота, В. А. Лапшина, С. П. Миронової, Н. М. Назарової, Ю. В. Пінчук, Л. М. Руденко, В. М. Синьова, С. В. Федоренко, Л. І. Фомічової, О. П. Хохліної, С. Н. Шаховської, А. Г. Шевцова, О. Е. Шевченко, М. К. Шеремет, М. Д. Ярмаченка та ін. Автори наголошують на винятковій важливості професійної діяльності педагогів-дефектологів, пов'язаній із корекційним спрямуванням навчання і виховання дітей з психофізичними вадами.

Специфіка трудової діяльності дефектолога ставить особливі вимоги до самого педагогічного процесу та його результату, високий рівень естетики яких залежить від добре налагоджених гуманних взаємин. Тому особливої уваги заслуговують естетичні вияви корекційно-педагогічної праці дефектолога.

Метою даної статті є розкриття поняття «корекційно-педагогічна праця» та дослідження естетичних виявів на корекційно-педагогічну працю дефектолога.

У сучасній філософії міцно вкоренився термін «естетосфера», який позначає «світ естетичних цінностей» (М. Каган) [3, с. 110], «соціальну структуру, відповідну вимогам загальнолюдського почуття» (В. Бранський,

С. Пожарський). Виникнення цього концепту пов'язано з поняттям сфери, як найдосконалішої, з огляду на формально-математичні та естетичні характеристики, геометричної фігури, котру ще з часів античності завжди наближували «до ідеалу метафізичної незмінності» [11, с. 73]. Естетосфері, на думку В. Личковаха, притаманно охоплювати «людське світовідношення в цілому, виявляючи його в стильових специфікаціях духу епохи, чуття життя, образу світу і отримуючи свої змісти та форми через культурну душу й художні мови» [7, с. 4]. «Усе це знаходить своє вираження в естетиці професії як досконалому виявленні соціального й корпоративного статусу, фахового престижу, громадянської честі та совісті трудової людини» [8, с. 28]. Говорячи про естетику професії, філософ мав на увазі її досконалість, красу, високий рівень трудової майстерності, – тобто, професіоналізм, доведений до щабля мистецтва, естетичного смаку й насолоди.

Творчість, майстерність, мистецтво, етика й естетика – це провідні складники високої якості будь-якої конструктивної діяльності. У корекційно-педагогічній праці дефектолога вони втілюють у собі доцільність і красу виховних впливів на особистість дитини. «Естетична форма й естетичний зміст, як справедливо стверджує Я. Єспаєв, їх єдність і розмаїття яскраво й поглиблено виявляються в усій професійних сферах діяльності педагога: у гностичній, проектувальній, конструктивній, організаторській і комунікативній». Учений переконаний, що естетосфера праці педагога має три рівні – краса особистого прикладу, естетика виховного процесу та його результатів. Ця тріада ґрунтується на гармонії й цілісності, прекрасному й піднесеному. Із цієї позиції правомірно стверджувати, що корекційно-педагогічна діяльність дефектолога як процесуальний вид праці базується на мовних актах, у яких естетичне полягає в красі слова, інтонації, жестів, міміки, тощо.

1. Специфіка трудової діяльності дефектолога ставить особливі вимоги до самого педагогічного процесу та його результату, високий рівень естетики яких залежить від добре налагоджених гуманних взаємин, оскільки діти з порушеннями в розвитку найчастіше позбавлені ласки, тепла й турботи з боку оточуючих.

2. Вагомим інструментом педагогічної діяльності дефектолога для налагодження гуманних взаємин більшість дослідників (А. Бодальов, Л. Виготський, В. Кан-Калик, А. Мудрик, А. Щербаков та ін.) виокремлюють педагогічне спілкування, що в естетичному контексті повинно викликати у вихованців піднесений настрій, радість пізнання й прагнення творити за законами краси. Саме тому, як зазначає Е. Сегена, дефектолог має відрізнитися гарними манерами, виразною мовою й жестами, що змушують дитину звернути на нього увагу, слухати, бачити, визнавати й довіряти йому. Окрім цього, корекційно-педагогічна праця дефектолога, незважаючи на постійне сприйняття певних дитячих вад, вимагає від нього життєрадісного настрою, володіння собою, сильного

характеру, від чого значною мірою залежить уміння проникати в естетичний світ дитини. Однак, «якщо немає любові до справи, стверджує російський учений-дефектолог Н. Лаговской, то ні витончена зовнішність, ні прекрасні манери не можуть заповнити внутрішньої порожнини, праця тоді стає мукою, учитель – найманцем. Любов до справи не мислима без любові до учня».

3. Отже, ефективність корекційно-педагогічних трудових дій багато в чому залежить від любові й поваги дефектолога до кожної дитини, сприйняття її такою, якою вона є, що, на наш погляд, ґрунтується на високій естетичній оцінці дитячих почуттів, переживань та поглядів. З огляду на це, трудові зусилля педагога-дефектолога мають бути спрямовані в естетичне русло, тобто створення позитивної емоційної атмосфери, налагодження гармонійних взаємин й привнесення краси й доцільності в матеріальне оточення. Таку загальну картину естетосфери корекційно-педагогічної праці дефектолога доцільно наповнити належним системно-функціональним аналізом.

Функціонально праця педагога-дефектолога виходить за межі традиційних видів роботи вчителя, оскільки охоплює консультаційну, діагностичну, соціально-педагогічну, психотерапевтичну та корекційну діяльність. Остання має широкий естетичний аспект, адже термін «корекція» (від лат. *correctio* – виправлення, поліпшення) охоплює процес гармонізації «шляхом часткового чи повного усунення вад психічного або фізичного розвитку дітей» [2, с. 542]. На думку А. Кочетова [4, с. 120], корекція виконує функції відновлення, компенсування, стимулювання й виправлення. Тому праця дефектолога є свідомою цілеспрямованою діяльністю щодо виконання цих функцій. Згідно з цим, його трудову діяльність можна називати корекційно-педагогічною. Вона, на переконання О. Гонєєва, є складним психофізіологічним і соціально-педагогічним явищем, що охоплює весь освітній процес (навчання, виховання й розвиток) [1, с. 9]. Традиція розгляду будь-якої праці як системи належить одній із провідних загальнонаукових орієнтацій – системному підходу. Це підтверджується тезою А. Маркової про те, що праця педагога є системою, котра має триєдину структуру: педагогічна діяльність, педагогічне спілкування й особистість. Вони повною мірою виявляються в трудовому процесі, результатом якого є навченість та вихованість учня. Кожен із цих складників має безліч естетичних граней. За Б. Ліхачовим, «педагогічна діяльність може бути естетично оцінена з позиції ритмічності її перебігу, симетрії, у пропорційності, у розподілі навчального матеріалу й навантаження, організованості, послідовності й свідомої дисципліни» [6, с. 117].

На думку Н. Кузьміної, праця вчителя є системою дій, спрямованої на досягнення професійних цілей для вирішення низки завдань. Професійне завдання в праці педагога відрізняє від інших та обставина, що воно має безліч способів розв'язання, завдяки чому виявляється

індивідуальний стиль педагогічної діяльності. На наше переконання, у кожному випадку стилістика педагогічної праці має своєрідну естетику, оскільки сам термін «стиль» (лат. – *stilus*, грец. – *stylos* – паличка для письма) у прямому значенні спочатку означав гарний почерк, згодом – уміння правильно й красиво висловлювати свої думки, а в переносному – характерну манеру поведінки, метод діяльності, сукупність прийомів якої-небудь роботи [Толковый словарь русского языка Ушакова <http://www.diclib.com/стиль/show/ru/ushakov/73124>].

Отже, з кута зору естетики, трудовий стиль педагогічної діяльності ми розуміємо як закономірно узгоджену єдність елементів цілісної і змістової форми ергатичної системи, у синтезі яких виявляється творча індивідуальність суб'єкта, енергія якого націлена на результативність гармонізації предмета, засобів і середовища праці. У площині професіоналізму дефектолога ця дефініція особливо увиразнюється. Якщо взяти до уваги те, що предметом його праці є діти з певними вадами, котрі нерідко сприймаються в світлі трагічного, потворного й комічного, то його естетико-творча місія полягає в доборі й постійному оновленні щонайширшого спектру форм, методів, прийомів і засобів педагогічної корекції (арт-терапевтичні, етно-терапевтичні, природотерапевтичні тощо), в ергономічному й естетичному вдосконаленні середовищних умов навчально-виховного процесу.

Як суб'єкт ергатичної системи дефектолог заради корекції особистісного розвитку дітей з певними вадами повинен захопити їх будь-якою справою. На це здатний лише той педагог, який може загорітися й увійти у внутрішній світ кожного вихованця через його почуття. Тому така його якість, як позитивна емоційність породжує естетику трудових дій. На цьому наголошує О. Отич, стверджуючи, що вона сприяє формуванню в педагога естетичності як узагальнюючої почуттєво-виразної якості його особистості, що виявляється в здатності «заражати» своїх вихованців позитивними почуттями, власним інтересом; зумовлювати в них відчуття емоційного підйому, хвилювання, прагнення до краси, у чому б вона не виявлялася» [9, с. 53].

Провідний учений-педагог України М. Лещенко переконана, що «кожен учитель є творцем світу, у якому живуть діти впродовж уроку, заняття, виховного заходу та ін. Саме в цьому проявляється мистецький характер діяльності педагога. У кожному конкретному випадку, увійшовши до класу, учитель стає творцем доброго, прекрасного або бездушного, безрадісного світу. Цей світ – пізнавально-активне поле естетичного потенціалу» [5, с. 10]. У цій тезі вочевидь ідеться про те, що вчитель покликаний створити насамперед естетичний мікроклімат в дитячому колективі. Адже, як цілком справедливо стверджує автор, «навчальна праця учнів має бути мажорною, натхненною, творчою, радісною, привабливою, бо тільки в такому стані розвиваються психічні процеси й особистість переживає почуття комфорту, душевного

задоволення» [5, с. 14].

Прекрасна атмосфера в дитячому колективі налагоджується завдяки педагогічному спілкуванню. Слово вчителя – це енергія, що продукує естетичну реальність. Адже, як слушно наголошував В. Сухомлинський, краса слова педагога веде дітей стежиною радощів – «здобування, відкриття, осягнення краси» [10, с. 5]. Цю думку розвиває М. Лещенко: «Головне завдання вчителя полягає не стільки в безпомилковому вивченні і в поточній передачі змісту навчального матеріалу (краще вчителя це зробить комп'ютерна програма), як в умінні «одягнути» суху інформацію «у живу одягу слова», яскраві барви і трепетні почуття, зробити її привабливою і особистісно значущою для учня. Отже, учитель – це художник, композитор, режисер дитячого щастя чи відчаю» [5, с. 16]. У контексті фаху дефектолога цей погляд особливо актуальний, тому що артистизм його праці особливо результативний в контексті подолання дітьми власних недоліків розвитку. Адже багатство й краса корекційно-педагогічної дії, уміння ставити й розв'язувати трудові завдання, проектувати образ вихованця, гармонійно поєднуючи логічне й інтуїтивне, має неабиякий естетичний вплив на дітей з обмеженими можливостями: викликає в них певні переживання, естетичне ставлення до дійсності, утверджує віру в собі.

У створенні атмосфери колективного естетичного переживання неабияку роль в корекційно-педагогічній праці дефектолога відіграє його виразне мовлення. Невдала суха, монотонна, нечітка, перенавантажена логічними наголосами промова не дає змоги цілісно сприйняти інформацію, зрозуміти хід думки. У зв'язку з цим варто зазначити, що вербальний супровід трудових дій дефектолога повинен бути бездоганним в аспекті естетики слова, тобто точність, чіткість, логічність, простота, багатство, стислість, чистота, живість, милозвучність мовлення, що викликає в дітей емоційно-чуттєвий відгук. Окрім цього не менш важливим є й невербальне мовлення (пози, жести, погляди), що за словами Г. Елькіса є «вищим даром образного вираження душі» [12, с. 17].

Отже, корекційно-педагогічна праця є ядром педагогічної діяльності педагога-дефектолога, під якою слід розуміти цілеспрямовану систему дій, операцій, вчинків і впливів дефектолога на особистість дитини з недоліками навчання, виховання й вадами розвитку для їх усунення, подолання й подальшої гармонізації фізичної, психічної, інтелектуальної й творчої сфер з адекватним використанням та постійним збагаченням фонду ефективних педагогічних форм, методів, засобів, прийомів і технологій навчання, виховання й міжособистісної взаємодії. Таким чином розглянуті вище аспекти повинні знайти належне місце в сучасній педагогічній практиці.

Перспективи подальших розвідок: пов'язані з використанням методик естетотерапії в корекційно-педагогічній роботі дефектолога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гонеев А. Д. Основы коррекционной педагогики : учеб. пособие [для студ. учреждений высш. проф. образования] / А. Д. Гонеев, Н. И. Лифинцева, Н. В. Ялпаева ; [под ред. В. А. Сластёнина]. – 7-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2011. – 272 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Каган М. С. Эстетика как философская наука / М. С. Каган. – СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 544 с.
4. Кочетов А. И. Перевоспитание подростков / А. И. Кочетов. – М. : Педагогіка, 1997. – 120 с.
5. Лещенко М. П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі: До проблеми педагогічної майстерності : навчально-методичний посібник / М. П. Лещенко. – К. : АСМІ, 2003. – Ч. 1. – 304 с.
6. Лихачев Б. Т. Педагогика : курс лекций / учеб. пособие для студентов педагог, учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК / Б. Т. Лихачев – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2001. – 607 с.
7. Личковах В. А. Естетика і професійна освіта / В. А. Личковах // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету / Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів : ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2009. – Вип. 72: Сер.: Педагогічні науки. – С. 27–31.
8. Отич О. Естетичні та етичні засади особистісного розвитку педагога / О. Отич // Естетика і етика педагогічної дії. – К., Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2011. – Вип. 1. – С. 48–56.
9. Сухомлинський В. Джерело невмирущої криниці : 3 листів до словесника / В. Сухомлинський // Українська мова і література в школі. – 1989. – № 7.
10. Убальдо Н. Иллюстрированный философский словарь / Никола Убальдо ; [пер. с итал. Т. Н. Григорьева, Л. А. Подпятникова]. – М. : БММ АО, 2006. – 584 с.
11. Элькис Г. Я. О пластическом тренаже актера / Г. Я. Элькис – Киев, 1986.